

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 56

NUMMER 5

NOV-DEC 2009

3 Fins Orthodox dagboek –

Huub Vogelaar

6 Renovabis-congres –

Frans Hoppenbrouwers

9 Corpus Christi – *Norbert Nagy*

Norbert Nagy, voorzitter van Corpus Christi, de oecumenische beweging van theologiestudenten in Transsylvanië (Roemenië). (Foto: Archief Corpus Christi)

12 Meditatie: Johannes

Chrysostomus – Dolf Langerhuizen

14 Nieuw repertoire – *Paul Baars*

17 Athanasius van Alexandrië –

Dolf Bruinsma

21 Korte berichten

23 Liturgieagenda

Recente oecumenische ontwikkelingen laten een grote verscheidenheid zien. Huub Vogelaar bezocht in oktober Finland en schetst ons een beeld van de Orthodoxe Kerk daar. De relatie tussen orthodoxen en protestanten is er opmerkelijk goed. Getalsmatige verhoudingen spelen hierin een duidelijke rol, maar ook de open houding van de orthodoxe geestelijkheid. In september vond in Freising (D) een internationale oecumenische conferentie plaats. Frans Hoppenbrouwers was daar en vertelt over de goede intentie van de deelnemers, maar ook over de grote verschillen in opvattingen en de complexe discussies hierover. Veronderstelt oecumene respect voor eenheid én veelheid, voor de Orthodoxie lijkt dit vooralsnog volgens Hoppenbrouwers een brug te ver. Norbert Nagy, voorzitter van het oecumenische 'Corpus Christi', vertelt over de gecompliceerde situatie in Transsylvanië (Noord-west-Roemenië). Voor een aantal jonge theologiestudenten uit diverse kerken is deze situatie aanleiding te gaan werken aan dialoog, verzoening en eenheid. Behalve succes ontmoeten zij ook weerstand en wantrouwen, maar zij geloven in hun missie als ambassadeurs van Christus. Zijn er in onze tijd vele problemen om aan te werken, in de oude kerk was het niet anders. Ook de kerkvader Johannes Chrysostomus had met moeilijkheden te maken. Zijn geestelijke nalatenschap blijkt nog steeds verrassend modern te zijn. Dolf Langerhuizen schreef een meditatie over deze kerkvader. Paul Baars laat in zijn bijdrage over de oudere en nieuwere vormen van orthodoxe kerkmuziek zien dat iets 'ouds' weer kan worden als nieuw. Dolf Bruinsma doet verslag van een studiedag in juni jl. over werk en actualiteit van de kerkvader Athanasius van Alexandrië.

De redactie van Pokrof wenst u veel inspiratie en leesplezier toe, en alvast voor Kerst en Nieuwjaar heel mooie feestdagen!

Dolf Langerhuizen,
hoofdredacteur

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars, Wil van den Bercken, Paul Breninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen (hoofdredacteur), Leo van Leijsen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:

Katholieke Vereniging voor Oecumene,
Biltstraat 121, 3572 AP Utrecht, tel. 030 - 2326907, e-mail: secretariaat@oecumene.nl,
internet: <http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>

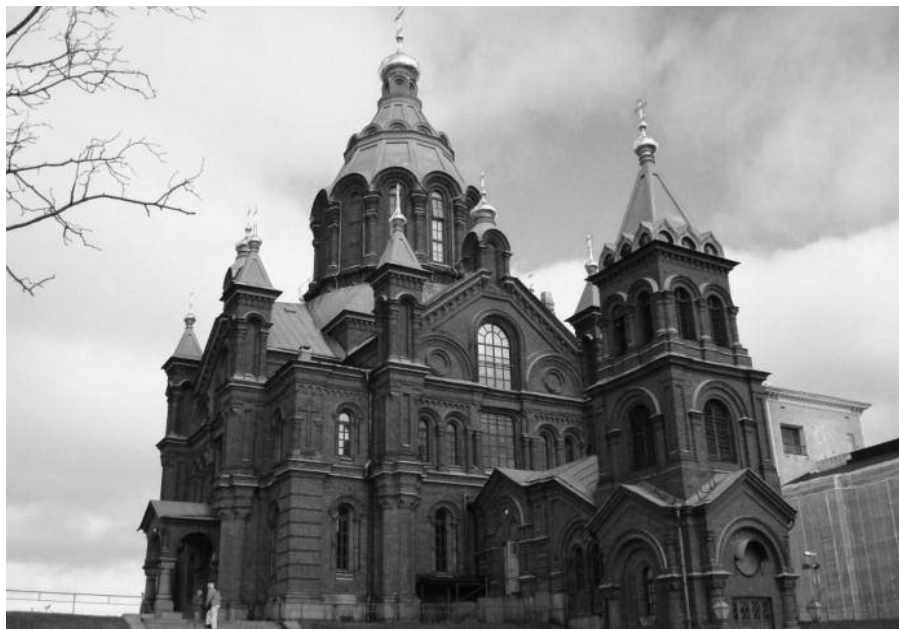
De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven. De abonnementsprijs is €17,50, giro 5679145 (codes voor overboekingen vanuit buitenland: IBAN: NL 13 PSTB 0005679145 BIC: PSTBNL21) t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch.

Opmaak: VANDARTEL, Oss
Drukwerk: Van Stiphout, Helmond.

‘We doen heel veel samen’

Fins Orthodox reisverslag

Begin oktober bracht ons redactielid Huub Vogelaar een bezoek aan Finland. Voor Centrum IIMO doet hij onderzoek naar recente oecumenische ontwikkelingen in diverse Europese landen. Finland is een van de weinige Europese landen waar de banden tussen orthodoxen en protestanten (lutheranen) goed zijn. Hier volgt een verslag van zijn kennismaking met de Finse orthodoxie. In een volgend artikel gaat hij in op de Finse oecumene.

Op een heuvel aan de haven van Helsinki pronkt de orthodoxe Uspenski-kathedraal met haar gouden uivormige torenhelmen in oud-Russische stijl. Het in rode baksteen opgetrokken kerkgebouw kwam gereed in 1868 tijdens een periode van russificering van Finland. Ik moet veel trappen klimmen voordat de inwendige schatten worden prijsgeven: een vergulde iconostase en beschilderde granieten zuilen.

Vader Veikko Purmonen

In het parochiecentrum tref ik vader Veikko Purmonen, nu oud-deken van de Uspenski-kathedraal. Tot begin 2009 had hij de leiding

*De Fins-orthodoxe Uspenski-kathedraal in Helsinki.
(Foto: H. Vogelaar)*

van de grootste orthodoxe parochie van Finland met 19.600 gelovigen. Het aantal orthodoxen in Finland groeit lichtjes in tegenstelling tot de lutheranen die getalsmatig wat krimpen. In Finland is 1% van de bevolking orthodox en 80% luthers. Veikko Purmonen geeft toe dat de vele media-aandacht voor de als ‘exotisch’ geziene Orthodoxe Kerk de groei een handje helpt. Hij vertelt me over de kerkelijke vieringen ter gelegenheid van de Finse Onafhankelijkheidsdag waarbij de huidige president Tarja Kaarina Halonen – die zelf geen lid van een kerk is – zowel naar de dienst in de Uspenski-kathedraal gaat als naar die in de lutherse Domkerk. Een andere belangrijke publieke gebeurtenis is de viering ter gelegenheid van de opening van het academisch jaar, die meestal plaatsvindt in de grote lutherse Domkerk, maar ook al een keer gebeurde in de Uspenski-kathedraal. Dat veel leden van orthodoxe kerkkoren tegenwoordig luthers zijn bevestigt hij, eraan toevoegend dat dit nu volledig geaccepteerd is. Hij vertelt me ook dat drie van de vier huidige kerkleiders vroeger luthers waren en dat veel andere ortho-

doxe kerken, met name de Russische en de Griekse, zijn kerk veel te liberaal vinden. Er is enige twijfel in zijn stem als hij opmerkt: “Misschien gaan we te ver”, maar hij zegt meteen dat orthodoxen als kleine minderheid leven in een dominante protestantse omgeving en daarom wel moeten samenleven in familieverband (98% van de orthodoxen trouwt tegenwoordig met een niet-orthodoxe partner!), op school of in het kerkelijk leven. Hij licht toe dat leken op alle niveaus in de kerkstructuur vertegenwoordigd zijn. Ook beaamt hij dat orthodoxen eigenlijk alles samen met andere christenen kunnen doen behalve samen eucharistie vieren. Voor wat de toekomst betreft hoopt hij dat elke christelijke traditie de eigen identiteit behoudt, want het idee van eenheid in verscheidenheid staat hem wel aan. Het protestantse concept van ‘eenheid in verzoende verscheidenheid’ omarmt hij niet (“wij houden er niet van”), maar hij wijst het ook niet per se af (“het is tot op zekere hoogte acceptabel voor me”), als maar duidelijk is wat men er mee bedoelt.

Metropoliet Ambrosius

Om de bisschop van Helsinki te ontmoeten moet ik zaterdagmorgen vroeg met de metro tot het eindstation in een van de nieuwe buitenwijken van de hoofdstad. Van het station is het nog een dik half uur wandelen naar het orthodoxe culturele centrum Sofia, gelegen op een bosrijk schiereiland aan de Finse Golf. Op het complex staan naast het hoofgebouw ook diverse ande-

re onderkomens voor logies, vergaderingen of bezinningsdagen. Drie jaar geleden bracht metropoliet Ambrosius de zetel van zijn bisdom uit de binnenstad over naar deze prachtige omgeving. Gekleed in een casual zwarte fleece trui met een priesterboord omschrijft de kerkleider de relaties met de Lutherse Kerk als “vanzelfsprekend” omdat de kerken eigenlijk in dagelijkse dialoog met elkaar leven. Hij blikt terug op het zware verlies van het grootste deel van Karelië – de oorspronkelijke thuisbasis van de Finse orthodoxie – aan Rusland als gevolg van de Tweede Wereldoorlog, waarbij 11% van het Finse grondgebied verloren ging. Sindsdien leven de orthodoxen verspreid over Finland, een overgang die niet zonder problemen is verlopen. Lange tijd werden Finse orthodoxen beschouwd als aanhangers van een ‘vijandig’ Russisch geloof. Bisschop Ambrosius geldt als de meest vooruitstrevende orthodoxe kerkleider. Zo opperde hij enkele jaren geleden de mogelijkheid te onderzoeken van eucharistische gastvrijheid voor niet-orthodoxe partners in gemengde huwelijken. Zijn suggestie werd vooral door de Russische Orthodoxe Kerk fel bekritiseerd, maar hij zegt het zich niet zo aan te trekken. “In andere landen begrijpt men onze open manier van omgaan met elkaar in Finland vaak niet.”

Na het interview loodst hij me door enkele andere vertrekken. Gelet op wat er aan de muren hangt is hij een verwoed verzamelaar van kunst. Beneden schiet hij zich vlug in zijn zwarte litur-

gische kleding en gaan we naar de kapel voor de dienst van half tien. De kapel is een vroeger vergaderlokaal van een Finse bank die tot religieuze ruimte is omgebouwd. Er staan veel iconen naast andere orthodoxe parafernalia, en aan het plafond hangt een blauwe reep stof vol sterren, maar een iconostase vond de metropoliet hier niet nodig. Vooral lutherse groepen maken gebruik van de faciliteiten van centrum Sofia, waarbij ze de orthodoxe kapel gebruiken voor vieringen of zelfs een doop.

Joensuu

Een treinreis van vijf uur langs de grens met Rusland brengt me naar Karelië in Oost-Finland.

Kerk van de H. Transfiguratie van Christus, Nieuw Valamo (Finland). Zicht op de noordzijde met de winterkapel. In de buitenmuur hiervan is er een mozaïek van de H.H. Sergei en Herman, de stichters van het oude Valamoklooster in Rusland. (Foto: H. Vogelaar)

Mijn reisdoel is de universiteitsstad Joensuu, waar ik verblijf op het orthodoxe seminarie op uitnodiging van zijn rector, vader Rauno Pietarinen. Hier hebben zowel theologiestudenten als orthodoxe studenten uit andere studierichtingen een onderkomen. Bijzonder in Joensuu is dat de theologieopleiding twee units heeft: oosterse en westerse theologie. Studenten van beide afdelingen volgen deels dezelfde colleges (bijbelse vakken en vroege kerkgeschiedenis) waarbij de docenten onderlinge discussie stimuleren. Een punt van zorg is het tekort aan academisch gevormde orthodoxe docenten. Daarom heeft de unit oosterse theologie momenteel enkele lutherse docenten met als specialisatie vroege kerkgeschiedenis.

Ilomantsi

Onverwacht kom ik bij enkele Finnen thuis. Anneli, de vrouw van de rector en cantor van beroep, nodigt me uit om mee te gaan naar haar woonplaats Ilomantsi, een typisch Karelsch dorp op 72 kilometer van Joensuu en niet ver van de Russische grens. Ze moet toch naar de garage om winterbanden te laten monteren. Anneli gaat steeds gekleed in een typisch Karelsche jurk met een orthodox hoofddoekje dat oogt als een kapje. Ze regelde op korte tijd allerlei ontmoetingen voor me. Ilomantsi heeft twee mooie houten kerken: een lutherse en een orthodoxe waar vader Johannis, een Griek van afkomst, me rondleidt. De lutherse predikant tref ik in zijn parochiecentrum, waar ik later een oecumenische viering meemaak voor oudere inwoners en spreek met twee gemengd getrouwde echtparen, een ouder en een wat jonger stel. In Ilomantsi is 20% van de bevolking orthodox, het hoogste percentage van het land.

Het klooster Nieuw Valamo

Met de bus bereik ik het orthodoxe mannenklooster Nieuw Valamo op ruim 60 km van Joensuu waar 12 monniken wonen. Op 14 kilometer afstand ligt ook een vrouwenklooster, Lintula genaamd. Nieuw Valamo ligt in de schitterende omgeving van het noordelijke Finse merengebied. Op het kloosterterrein bevinden zich naast de witte kerk in de stijl van Noord-Rusland met een koperkleurige koepel, een cultureel centrum annex bibliotheek, een groot café-restaurant, een informatiecentrum met een winkel, cursusruimtes en meerdere gastenverblijven. In een groot geel houten herenhuis gelegen tegenover de eerste houten kerk uit 1940 word ik heel gastvrij ontvangen door vader

abt Sergei. Hij vertelt me dat zijn lutherse moeder haar kinderen opvoedde in de traditie van zijn jonggestorven orthodoxe vader. Hij zegt dat de media-aandacht voor orthodoxie maakt dat de Finnen nu veel beter geïnformeerd zijn over zijn traditie. Volgens vader Sergei is het eigenlijk een wonder dat de Finse orthodoxie nog bestaat. Daarbij verwijst hij naar “verschrikkelijke verhalen” van vroeger, meer bepaald de periode tijdens en na de Tweede Wereldoorlog toen in Karelië en elders het land orthodoxe kinderen door de lutherse kerk opnieuw werden gedoopt. En nog steeds willen conservatieve lutheranen niets van orthodoxen weten, aldus de abt. Nieuw Valamo biedt regelmatig onderdak aan nationale en internationale oecumenische conferenties, maar de abt erkent dat zijn klooster verder niet veel onderneemt op oecumenisch gebied, of het moest zijn tweejaarlijkse spreekbeurt zijn in de naburige lutherse parochie. De jaarlijkse bidweek in januari voor de eenheid tussen christenen speelt hier niet. Samen bidden is ook niet zo gemakkelijk, vindt hij. Op het terrein bevindt zich ook een orthodox vormingsinstituut. Deze Nieuw Valamo lekenacademie stelt zich nadrukkelijk open voor niet-orthodoxen. Vele duizenden Finnen hebben zo al hun weg naar het klooster gevonden voor een cursus orthodoxe spiritualiteit of iconenschilderen. Archimandriet Sergei benadrukt dat de veertig jaar oude internationale theologische dialoog tussen de Russische Orthodoxe Kerk en de Finse Lutherse Kerk van groot belang is geweest voor de Finse orthodoxie (“die heeft ons veel begrip opgeleverd”). De spanningen in zijn land tussen de Finse en Russische Orthodoxe Kerk over enkele parochies die onder het gezag van het patriarchaat Moskou vallen, erkent hij. Hij vindt dit kerkpolitieke conflict niet leuk, maar is ook geen scherpstrijper. Zelf bezoekt hij regelmatig St. Petersburg (o.a. om iconen aan te schaffen) of andere delen van Rusland (“mijn beste vrienden zijn Russen”). Ik hoorde van een van de monniken dat het gebruik van het Russisch in de Liturgie onder de monniken omstreden is, want Nieuw Valamo is deel van de Finse orthodoxie. Op een rondleiding over het kloostercomplex noemde monnik Vladimir Nieuw Valamo het knooppunt van de orthodoxie in Finland. Jaarlijks weten ruim 160.000 bezoekers (pelgrims, cursisten en toeristen) het klooster te vinden.

Huib Vogelaar

‘Eenheid zoeken – veelheid bewaren’

Veelheid als teken van zonde en onwaarheid

De deelnemers aan het congres van Renovabis te Freising, Beieren (Duitsland).
[Foto: Renovabis]

Een meer afgezaagde titel valt moeilijk te bedenken – toch was deze spreuk het motto van een internationale oecumenische conferentie in het Zuid-Beierse Freising. Begin september gingen katholieken, protestanten en orthodoxen er met elkaar in gesprek. Organisator was de hulpverleningsorganisatie Renovabis, die naast de katholieke kerk in Oost-Europa ook oecumenische projecten steunt, bijvoorbeeld in Roemenië en Rusland.

Ten gunste van het motto ‘eenheid zoeken – veelheid bewaren’ moet meteen worden gezegd dat ze de lading wel degelijk dekt. De ideale oecumenische basishouding veronderstelt nu eenmaal respect voor eenheid en veelheid, en beide zijn daar samengebonden tot een onontwarbare Gordiaanse knoop.

Dit is niet altijd zo geweest. In de kerk- en theologiegeshiedenis tot de 20e eeuw waren het elkaar uitsluitende begrippen: de eerste categorie stond bijvoorbeeld voor waarheid en schoonheid, de tweede was synoniem met leugen en zonde. Ooit werd het wringende naast elkaar staan van meer dan één christelijke kerk op de

wijze van Alexander de Grote opgelost. Volgens de overlevering uit de Klassieke Oudheid probeerde de Griekse veldheer eerst de mythologische Gordiaanse knoop te ontrafelen. Toen dat niet lukte, kapte hij hem doodleuk met zijn zwaard doormidden... De godsdienstoorlogen van de 16^e en 17^e eeuw en de vernietiging van de Roemeense en Oekraïense Grieks-katholieke Kerk (geünieerden) in de 20^e eeuw getuigen van deze radicale mentaliteit.

De kerken van Christus, zeker in het westen, zijn echter in de 19^e en 20^e eeuw tot het goede inzicht gekomen dat staatsgeweld of overheidsdwang niet passend zijn om geloofszaken te regelen. Daarvoor in de plaats traden, eerst weifelend maar later meer zelfverzekerd, openheid en dialoog, wederzijds begrip en kennis-making. De claim dat de eigen kerk de enige ware was bleef natuurlijk overeind.

Deze nieuwe geesteshouding is in het Westen goed ingeoefend, terwijl de oosters-christelijke tradities het er vooralsnog moeilijk mee hebben. Tijdens het Renovabiscongres in Freising bleek dit duidelijk, waar naast de oecumene zelf ook de relatie van de kerken tot de moderne samenleving een onderwerp was.

In de visie van de orthodoxie geldt veelheid nog

altijd als teken van zonde en onwaarheid. Veelheid staat dan gelijk aan conflictueuze verdeeldheid. En van de staat wordt bovendien nog verwacht dat ze een bijdrage levert aan het uitroeien van wat de orthodoxe kerken voor zonde en onwaarheid aanzien. Daarom vormen bijvoorbeeld oecumene, pluralisme, democratie en mensenrechten – uiteindelijk westerse producten – verdachte concepten. Het meedenken daarbinnen, laat staan de volle acceptatie ervan, geldt als uiterst gevaarlijk.

Eén Europese cultuur

De wederzijdse intenties leken niettemin goed, zo kon op de eerste congresdag uit de mond van verschillende sprekers worden opgetekend, niet alleen aan katholieke maar evenzo aan orthodoxe zijde. En er bestaat gedeelde zorg om de specifieke roeping en het zendingsbewustzijn van continent Europa, waar een veelvoud van christelijke kerken geworteld raakte.

“Europa lijdt aan cultureel provincialisme en is op de een of andere manier buiten adem geraakt”, merkte de meest prominente gast-spreker kardinaal Walter Kasper op. De scheidende voorzitter van de Pauselijke Raad ter Bevordering van de Eenheid van de Christenen, die bij Renovabis de spits afbeet, wees verder op de “demografische zelfmoord” – de vergrijzing – die vooral in Oost-Europa plaatsvindt. Oekraïne bijvoorbeeld gaat de komende veertig jaar 15 miljoen inwoners verliezen!

“Maar behalve geschiedenis heeft Europa ook hoop op een eigen toekomst”, bemoedigde Kasper. Als tegenwicht voor provincialisme en demografische crisis schetste hij enkele interessevelden van de oecumenische missie: cultuur, ethiek, religie, mensenrechten en milieu. “De oecumene vormt een belangrijk teken van eenheid en heeft” daarom “een hoogst actuele taak”, verklaarde de curiekardinaal zich nader. “Eenheid is geen doel in zich.”

Na Kasper volgden twee Roemeens-orthodoxe sprekers, die ogenschijnlijk minder ophadden met het idee van een verchristelijkt of te verchristelijken Europa. Metropoliet Joseph van West- en Zuid-Europa hield een korte inleiding, gevolgd door theologieprofessor Nicolae Achimescu uit Boekarest. Rond het post-communistische Europa hield metropoliet Joseph het bij de vaststelling dat deze nu twintig jaar oude realiteit een provocatie van kerk en geloof was en tegelijkertijd een mogelijkheid tot getuigenis. Professor Achimescu benadrukte bovendien de bemiddelende rol van het toenemende aantal

orthodoxen in West-Europa, die de culturele vooroordelen jegens de orthodoxie kunnen helpen wegnemen, bijvoorbeeld: als zou “Europa daar eindigen waar het orthodoxe geloof begint.” Zelf deed Achimescu afbreuk aan die bemiddelaarsrol toen hij de relatie tussen Roemeense cultuur en geloof duidde. “De doop betekent niet de afschaffing van de culturele identiteit maar de afwassing van de zonde”, was zijn stellige overtuiging. Ongetwijfeld wilde Achimescu de Roemeense culturele identiteit redden van een algemene, gedeelde en verchristelijkte Europese cultuur. Die specifieke deelidentiteit gaat tenslotte, ook historisch, aan het christendom vooraf.

Europa als theologisch thema blijft ingewikkeld, omdat het continent wordt vereenzelvigd met het westerse politieke model, pluralisme, individuele mensenrechten en privéreligie – problematische zaken, ook al hebben ze een christelijke oorsprong.

Tragische dimensie

Oecumene veronderstelt intussen respect voor pluralisme, want het gaat daar niet om zomaar eenheid maar om eenheid én veelheid. En daarom heeft de pluriformiteit van kerkelijke tradities en kerken met gemeenschappelijke en van elkaar verschillende karaktertrekken een principieel recht van bestaan.

In de Russisch-orthodoxe traditie echter krijgt pluralisme nergens een positieve waardering, aldus de Russisch-orthodoxe bisschop Serafim (Belonozjko) van Bobroetsk en Bikhov in Wit-Rusland. Hij wees daarbij op de kerkelijke waardering voor maatschappelijk pluralisme:

Kardinaal Walter Kasper, president van de pauselijke Raad voor de Eenheid in het Vaticaan (Foto: Renovabis)

“Religie omvat het hele leven van mens en samenleving” en “het is die waarheid die uiteindelijk mensen verenigt en hen een eenduidige levensfilosofie geeft.” Als puntje bij paaltje komt, kan pluralisme in de samenleving niet bestaan.

Toch, met het oog op een praktische acceptatie van reëel bestaande maatschappelijke veelvormigheid, trok de Wit-Russische bisschop een vergelijking met de oecumene: zijn kerk is dan wel lid van de Wereldraad van Kerken, maar relateert haar pretentie van enig ware kerk niet.

Vanuit de orthodoxe traditie lijkt deze aanvaarding hooguit mogelijk om pragmatische redenen, meende bisschop Serafim. Het verhindert namelijk dat we elkaar het hoofd inslaan of in maatschappelijke chaos verzanden. Maar “pluralisme kan alleen dan positief zijn, wanneer het een tragische dimensie bevat, wanneer het de religieuze opdeling van de wereld niet als voor de hand liggende norm accepteert en uiteindelijk, wanneer het de voortdurende wisselwerking met de waarheid niet miskent. Niettemin wijzen we pluralisme af als de enige en definitieve oplossing voor het scheppen van een gezonde samenleving.”

Deze ‘pragmatische’ instemming met pluralisme levert echter wel de basisvoorwaarde om samen te komen als kerken en als anders-gelovenden, zo Serafim. Stoutmoediger was zijn vraag of het mogelijk is om van deze “eerste fase van pluralisme naar een tweede door te stoten, om elkaar in de diepte van de verschillende tradities aangaande mens en wereld te ontmoeten.”

Daarbij vroeg bisschop Serafim zich af of het Westen dé waarheid tussen haakjes heeft gezet door verschillende aangehangen waarheden in gelijke ererang naast elkaar te plaatsen.

De Roemeens-orthodoxe metropoliet Joseph van West- en Zuid-Europa, die zetelt in Parijs. [Foto: Renovabis].

Mensenrechten

Een workshop over het mensenrechtendocument van de Russisch-orthodoxe Kerk uit juni 2008 sloot inhoudelijk nauw bij deze discussie aan. De tweede man van het departement voor externe relaties, priestermonnik Filipp Rjabich, gaf een toelichting.

Het document beoogt vooral een inperking van de ‘westerse’ invulling ervan, die wils- en keuzevrijheid van het individu verabsoluteert, waardoor ruim baan wordt gegeven aan de mogelijkheid te zondigen. In dit verband staat de wens de “vrijheid van zonde” als basiscriterium in te voeren. Daarnaast wordt de individuele mens als uitgangspunt en drager van mensenrechten ingeperkt door de hogere eisen van godsdienst – de ware godsdienst, lees: de Russische orthodoxie –, natie, familie en milieu. Een belangrijke rol ligt hier voor de staat weggelegd, die bovenal zijn burgers van de zonde moet afhouden.

Tijdens de discussie schuwde Rjabich het cliché niet. “Mohammed en de islam worden in het Westen gerespecteerd, terwijl films als de *The Da Vinci Code* en *The Last Temptation of Christ* in de bioscopen en op televisie zijn te zien. Al dat is zonde volgens de Orthodoxe Kerk.”

Zeer scherpe kritiek kwam van katholieke zijde, bij monde van professor Rudolf Uertz van de Universiteit Eichstätt. Uertz zag in de Russisch-orthodoxe zienswijze een duidelijke analogie met de “communistisch ideologie” die twintig jaar eerder nog dominant was.

Het is onmogelijk alle nuances van een complexe discussie hier weer te geven. Maar zoveel werd wel duidelijk: de (oecumenische) basishouding waarin veelvormigheid een positieve waardering krijgt, lijkt voor de orthodoxie een brug te ver. Dit werd vooral duidelijk in de houding ten aanzien van wat de kerk niet is: de maatschappij, Europese cultuur en mensenrechten. Erachter steekt het zeer hoge ideaal van volmaakte eenheid die uitsluitend door het ware geloof tot stand kan komen en als enige een geestelijke en maatschappelijke harmonie garandeert. Tegen dit wel erg hoge ideaal waarschuwde de rector van de Oekraïense Katholieke Universiteit, Boris Goedzjak, terecht. De geschiedenis, ook de kerkgeschiedenis, is uiteindelijk niet van de mens, want het is God zelf die het slotakkoord van volmaakte voltooiing aanslaat.

Frans Hoppenbrouwers

Frans Hoppenbrouwers is medewerker van de stichting *Communicantes te Nijmegen*

Ambassadeurs van Christus

'Corpus Christi' in Transsylvanië

Een kameraadschappelijke groepsfoto: deelnemers aan Corpus Christi na de zondagsdienst in de ceremoniezaal van het Protestants Theologisch Instituut te Cluj-Napoca, Transsylvanië (Roemenië). (Foto: Archief Corpus Christi)

Noord-west-Roemenië, Transsylvanië, is van oudsher een multireligieus en multi-etnisch gebied van het land. Dat heeft in de geschiedenis ook velerlei spanningen van politieke en/of godsdienstige aard veroorzaakt. Tevens is deze bijzondere situatie een uitdaging voor de oecumene. Jonge theologiestudenten van verschillende kerken hebben die uitdaging aanvaard en zijn een oecumenische beweging begonnen, Corpus Christi, Latijn voor 'Lichaam van Christus'. Om de eenheid van dat Lichaam, de Kerk, gaat het hun. Voorzitter Norbert Nagy vertelt ons erover.

Het woord 'oecumene' werd erg misbruikt in de communistische tijd in Roemenië. Er werden gedwongen vergaderingen gehouden, er waren kerkleiders die met de staat collaboreerden, er was het 'vriendelijke' handje-schudden en de nationale arrogantie – dit alles veroorzaakte een groot wantrouwen onder de mensen. Na 1989 (val van communisme in Roemenië, red.) probeerden veel eerlijke christenen, zowel leden van de clerus alsook leken van verschillende denominaties, om de geest van de oecumenische dialoog te veranderen, ook al bleven de slechte recente ervaringen het denken van velen beïnvloeden

Dialogo

Corpus Christi, een organisatie van jonge christenen van verschillende denomi-

naties, werd opgericht op initiatief van enkele theologiestudenten uit Transsylvanië. Het belangrijkste doel was om jonge medestudenten bij elkaar te brengen voor een academische en spirituele dialoog. Dit idee kwam van onderop en werd niet bedacht door de hogere clerus, hoewel het ook verwelkomd werd door kerkleiders. Wat de kerkelijke denominaties betreft is de samenstelling van de deelnemers aan Corpus Christi representatief voor Transsylvanië: 45% orthodox, 25% gereformeerd, 20% rooms-katholiek, 5% lutheraan, 5% grieks-katholiek. Hoewel de baptisten altijd uitgenodigd worden, zijn ze helaas nooit aanwezig.

De eerste ontmoetingen vonden in 1999 plaats in Sibiu, een beroemde multiculturele stad in Transsylvanië. Sinds het begin van zijn bestaan was Corpus Christi niet alleen aan de oecumenische dialoog gewijd, maar ook aan de nationale verzoening tussen etnische Roemenen, Hongaren en Duitsers (Saksen) die al vele eeuwen in dit gebied samenleven. Na enkele vruchtbare jaren werk – oecumenische vieringen, conferenties, een tijdschrift – moesten de activiteiten in Sibiu van wat inmiddels een regionale beweging was geworden, voor enige tijd onderbroken worden, om verschillende redenen. Maar we gaven niet op! In 2008 werden de activiteiten weer met hernieuwde energie opgevat. Tijdens

De voorheen 'Saksische' (Duitse), thans Hongaars-talige rooms-katholieke kathedraal in Cluj-Napoca, in het Hongaars Kolozsvár geheten en in het Duits Klausenburg. (Foto: L. van Leijssen).

het proces van reorganisatie kregen we belangrijke spirituele aanmoediging van verschillende kerken. Onze financiële noden werden en worden nog steeds in grote mate gesteund door de Nederlandse organisatie 'Kerk in Actie' in de persoon van de stafmedewerker voor het Europese programma van 'Kerk in Actie', de predikante dr. Heleen Zorgdrager. De andere Nederlander die ons helpt is ds Foka van de Beek, ook werkzaam bij 'Kerk in Actie' en op dit moment docent aan het Protestants Theologisch Instituut in Cluj-Napoca.

Doorstart

De eerste activiteit na de doorstart vond plaats in november 2008. Onze gastheer was het Protestants Theologisch Instituut (PTI) en het thema van de conferentie was 'Veranderende religiositeit in de postmoderne Roemeense maatschappij – een oecumenische benadering'.

Dertig jonge mensen uit heel Transsylvanië kwamen bijeen om te luisteren naar sprekers uit de orthodoxe, rooms-katholieke, grieks-katholieke, gereformeerde en lutherse kerken. Zowel de lezingen als de discussies waren erg interessant en aangrijpend. Als ik de geest van deze bijeenkomst kort zou moeten omschrijven, zou ik het met deze woorden doen: op eerlijke wijze meningen uitwisselen en een open dialoog voeren.

Op bezoek

Een van de positieve resultaten van deze conferentie was het bezoek dat de studenten van het Protestants Theologisch Instituut aflegden aan het rooms-katholiek seminarie te Alba Julia in maart 2009. Bij deze gelegenheid hadden we een discussie over de rechtvaardigmaking (*justifica-*

tio, de rechtvaardiging door het geloof, red.), die een beetje verrassend eindigde, namelijk met het formuleren van een erg algemene gedachte hierover. Deze zeer vriendelijke ontmoeting bouwde bruggen tussen twee verschillende christelijke geloofsgemeenschappen in Roemenië, in ieder geval op het niveau van de deelnemende studenten, die allemaal in opleiding zijn voor een ambt binnen de kerk. Als we dit feit meenemen, kan er niet getwijfeld worden aan de betekenis van dit bezoek en zijn mogelijke verdere gevolgen.

Paulus

De eerstvolgende conferentie vond plaats in mei 2009, wederom binnen de muren van het PTI te Cluj-Napoca. Bediscussieerd werd het thema *De actualiteit van Sint-Paulus' leer over eenheid*. De keuze was op dit thema gevallen vanwege het theologisch belang van het paulinische denken over de kerkelijke eenheid, en aan de andere kant vanwege de viering van het Paulusjaar (28 juni 2008 t/m 29 juni 2009, red.). Gedurende de ochtend- en avonddiensten en de groepsdiscussies kwamen we nader tot elkaar en werden er persoonlijke vriendschappen gesloten. De openingswoorden van de conferentie werden uitgesproken door dr. Zoltán Adorjáni, decaan van het PTI. In zijn lezing sprak professor Adorjáni uit hoezeer hij het werk van *Corpus Christi* waardeerde en hoe belangrijk het is dat jonge mensen uit heel Transsylvanië samenkomen om hun kennis en geloof uit te wisselen en relaties met elkaar aan te gaan.

Aangezien *Corpus Christi* vanaf het begin alle confessies en naties uit de geschiedenis van Transsylvanië verenigde, was de samenwerking tussen de studenten die tot zowel de oosterse als de westerse christelijke kerken behoren, erg vruchtbaar. Er zijn natuurlijk ook verschillen en problemen. Die kunnen worden teruggevoerd op de verschillende manieren waarop de kerken gestructureerd zijn. Zo mag een orthodoxe student niet deelnemen aan een oecumenische dienst zonder toestemming van de plaatselijke orthodoxe bisschop of de decaan van zijn seminarie. Hetzelfde kan gezegd worden voor de katholieke studenten. *Corpus Christi* probeert altijd om een intern conflict (binnen iemands eigen kerk, red.) te vermijden en zijn deelnemers niet in een lastige positie te brengen. Daarom sturen we ook altijd een officiële uitnodiging aan de betrokken instituties voor deelname aan onze conferenties. Ook voormalige deelnemers worden opnieuw uitgenodigd en nieuwe studenten worden verwelkomd.

We zijn erg blij dat onze bijeenkomsten regelmatig bezocht worden door enkele orthodoxe studenten van de seminaries van Arad en Timișoara. Vanaf het begin waren de orthodoxe deelnemers zeer betrokken bij de discussies. Onze voormalige voorzitter was een student van de Orthodoxe Theologische Faculteit van Sibiu. We wachten echter nog steeds op onze orthodoxe collega's uit Cluj-Napoca, die niet aanwezig waren bij de vorige twee conferenties. Hun afwezigheid is nog meer te betreuren omdat het Protestants Theologisch Instituut en de Orthodoxe Theologische Faculteit burens zijn: hun gebouwen liggen aan hetzelfde plein. Wij hopen echter dat zij ons een volgende keer met hun aanwezigheid zullen verblijden.

Onafhankelijkheid

De onafhankelijkheid van onze organisatie wordt gegarandeerd doordat ook 'seculiere' studenten (= niet-theologiestudenten, red.) lid zijn van *Corpus Christi*. Onze belangrijkste sponsors zijn niet onze kerken in Transsylvanië, maar andere organisaties, zoals 'Kerk in Actie' uit Nederland. Hierdoor is ook onze financiële onafhankelijkheid gewaarborgd. Natuurlijk betalen de leden ook een lidmaatschapscontributie en wordt er inschrijfgeld voor de conferenties gevraagd. We proberen deze kosten echter zo laag mogelijk te houden, aangezien we zoveel mogelijk mensen willen bereiken. Natuurlijk proberen we onze onafhankelijke positie te bewaren en geen instrument te worden in de handen van de kerken. Toch zijn veel van onze leden voorstander van een hechtere samenwerking met de kerken. Wij zien het als een belangrijke taak voor de toekomst om goede relaties met de kerkleiders op te bouwen zonder onze eigen identiteit te verliezen.

Follow-up

De studenten die aan onze consultaties deelnamen, worden aangemoedigd om hun ervaringen met hun collega's thuis te delen. Velen doen dat door een artikel te schrijven in het nieuwsblad van hun universiteit. Hierdoor wordt ook aan een andere doelstelling van *Corpus Christi* voldaan, namelijk de verspreiding van onze boodschap van oecumene en samenwerking onder al diegenen die niet deel kunnen nemen aan onze conferenties. Het is tevens ons doel om lokale groepen te vormen en plaatselijke oecumenische initiatieven te ondersteunen van jonge mensen die het Lichaam van Christus dienen.

Toekomst

We bereiden op dit moment onze volgende consultatie in november 2009 voor, die als titel heeft 'Oecumene in crisis – Roemeense aspecten'. Deze ontmoeting wordt georganiseerd door studenten van de rooms-katholieke en orthodoxe seminaries van Alba Julia. We willen tijdens deze conferentie de huidige situatie van de oecumenische beweging onderzoeken en hierbij vooral op Roemeense aspecten letten. De laatste jaren spreken veel theologen (bijvoorbeeld kardinaal Kasper) over nieuwe uitdagingen. Als jonge mensen die toegewijd zijn aan een verdieping van de oecumenische relaties, willen we begrijpen welke feiten ons scheiden om effectiever aan onze eenheid te kunnen werken.

Er is nog steeds veel angst, instinctief gedrag en gebrek aan belangstelling voor wat wij de oecumenische beweging in Roemenië noemen. De leden van *Corpus Christi* proberen in hun leven hun christelijke medemens zoveel mogelijk met liefde en respect te benaderen. Iedereen heeft problemen. Maar er is nog steeds hoop: God zette de eerste en belangrijkste stap. Wij hoeven alleen de tweede te zetten. De apostel Paulus heeft ons hierover veel duidelijk gemaakt. Als iemand in Christus is, is hij een nieuw schepping geworden: het oude is voorbij, en zie, het nieuwe is gekomen! Al deze dingen zijn van God die ons met Zich verzoende door Christus, en die ons het dienstwerk van de verzoening heeft gegeven. Met andere woorden, God heeft in Christus de wereld met Zichzelf verzoend, zonder de mensen hun overtredingen ten opzichte van Hem aan te rekenen, en Hij heeft ons de boodschap van verzoening verkondigd. Daarom zijn wij ambassadeurs van Christus, alsof God via ons zijn pleidooi houdt. Wij pleiten bij jou ter wille van Christus: 'Wees verzoend met God!' (2 Cor 5: 17-20). *Corpus Christi* wil een groep jonge en toegewijde christenen blijven, een groep die de weg zoekt naar een vredzamer leven en een authentieker christendom door mensen te laten zien dat gemeenschap mogelijk is, zelfs als hij of zij een Roemeens-orthodoxe, een Hongaarse protestantse of een katholieke christen is! We hebben de boodschap van paus Johannes Paulus II gehoord: "Wees niet bang! Doe open. Open wijd de deuren voor Christus! Open de grenzen van landen, economische systemen en de weg van de beschaving naar Zijn reddende kracht. Wees niet bang!"

Norbert Nagy

Norbert Nagy doet een master's in gereformeerde theologie en is voorzitter van 'Corpus Christi'.

Johannes Chrysostomus. De tekst die in zijn hand houdt luidt: 'Wat zal ik zeggen, wat zal ik spreken?'. Dit duidt op Chrysostomus' voortdurende overweging van het woord van de Heer dat hij met zoveel passie en welsprekendheid heeft verkondigd. (Icoon: Geert Hüsstege, foto: D. Langerhuizen.)

Johannes Chrysostomus: een moderne kerkvader

Op 13 november vieren de kerken van het Byzantijnse Oosten de grote kerkvader Johannes Chrysostomus. (344-407). Van kerkvaders wordt wel eens gedacht dat het oude sukkels zijn met achterhaalde denkbeelden. Wie zo denkt vergist zich. Kerkvader Chrysostomus is zelfs verbazingwekkend actueel. In de brief van Benedictus XVI bij gelegenheid van het zestiende eeuwfeest van Johannes Chrysostomus' sterfdag heeft de paus de grote betekenis van deze kerkvader voor de kerken van Oost en West benadrukt. De paus noemt hem zelfs *doctor eucharisticus*, 'leraar van de eucharistie', vanwege de breedte en diepte van zijn leer over dit sacrament. Wie de Goddelijke Liturgie viert, kan dat volgens Johannes Chrysostomus niet vrijblijvend doen. Nadenkend over de betekenis van de eucharistie heeft hij de onverbreekelijke band benadrukt tussen de deelname hieraan en de solidariteit met de armen:

"Wil je het lichaam van de Verlosser eer brengen? Hij die heeft gezegd: 'Dit is mijn lichaam' heeft ook gezegd: 'Want ik had honger en jullie gaven mij niet te eten; alles wat jullie voor een van deze onaanzienlijken niet gedaan hebben, hebben jullie ook voor mij niet gedaan!' (Mt 25:42,45) Eer Christus dus door je bezittingen te delen met de armen" (Preek 50 over Matteüs).

Wie is toch deze man, die in het Oosten na zijn dood de bijnaam 'Gulden Mond' kreeg vanwege zijn gave om gebed uit te drukken in welsprekende taal? Wat maakt hem nog steeds zo interessant?

In het leven van Chrysostomus komen we enkele hoofdlijnen tegen. Hij had een bijzondere gave om de boodschap van Jezus Christus vol passie te verkondigen in de culturele taal van zijn tijd. Hij legde grote nadruk op de sociale implicaties van het evangelie. Hij heeft zich bijzonder ingespannen om de schoonheid van het gemeenschappelijk gebed te vergroten en om theologische waarheden te vertalen in welsprekendheid, die in de

Oudheid zo hogelijk gewaarde *rhetorica*.

Johannes Chrysostomus wordt geboren te Antiochië (hoofdstad van het toenmalige Syrië en nu een provinciestad in het huidige Turkije) in een aristocratische familie. Hij werd volgens de traditionele praktijk van die tijd onderricht in de vrije kunsten (*artes liberales*, waaronder de *rhetorica*). Geïnspireerd door het geloof van zijn moeder bestudeert hij de Schrift onder leiding van meesters uit de school van Antiochië, die de bijbelse gedachtewereld probeerden te vertalen naar de Griekse manier van denken, zonder de oorspronkelijke betekenis ervan te verliezen.

Zich losmakend van zijn moeder, die hem als een 'huismonnik' dicht bij zich wilde houden, gaat hij de bergen in en begint een leven van gebed en eenzaamheid, helemaal afgescheiden van de wereld. Dan komt hij in een gewetenscrisis: moet hij de maatschappelijke problemen ontvluchten om zuiver te blijven in zijn verbondenheid met het evangelie, of moet hij juist de wereld in gaan om de liefde van Christus, die hij graag en bij herhaling 'de mensenvriend' noemt, te verspreiden?

Johannes kiest er uiteindelijk voor om zijn radicale breuk met de wereld ongedaan te maken en keert terug naar Antiochië, waar hij in 386 tot priester wordt gewijd. Hij wordt beroemd vanwege zijn talent om de teksten uit de Schrift in verband te brengen met het dagelijks leven en de vragen van de gewone mens. Soms praat hij twee uur achter elkaar, onder instemming en applaus van zijn toehoorders. Als antwoord op de luxe en het achteroverleunen van de rijken onderstreept hij het belang van de gemeenschap van goederen, van werken en van de vrijlating van slaven. Hij roept op om zowel individueel als collectief samen te delen en lanceert zelfs een plan om de armoede in Antiochië uit te bannen. Solidariteit betekent voor hem meer dan handelen vanuit een goed geweten; het is een sacrament, een teken van de daadwerkelijke aanwezigheid van Christus

in onze wereld. Hij preekte vaak over de uitspraak van Jezus: 'Alles wat jullie voor een van deze onaanzienlijken hebben gedaan, hebben jullie ook voor Mij gedaan.' Hij trok daaruit de conclusie dat de arme een 'andere Christus' is en dat het 'sacrament van het altaar' zich 'op straat moet voortzetten' door het 'sacrament van de broeder of zuster'.

In 397 wordt Johannes, vanwege zijn talenten als prediker, tegen wil en dank benoemd als aartsbischop van de hoofdstad van het Oost-Romeinse Rijk. In Constantinopel laat hij, tegemoetkomend aan de behoeften van het volk, vele ziekenhuizen en opvangcentra bouwen en verkondigt hij de goede boodschap op het platteland en zelfs aan de Goten die zich in de regio hebben gevestigd. Hij hangt zeer gedurfde politieke opvattingen aan en verzet zich tegen een minister die het recht op asiel wil afschaffen. Later beschermt hij diezelfde

minister voor een opstand als deze, in ongenade gevallen, zijn toevlucht zoekt in de basiliek. Hij probeert de hoge geestelijkheid meer nederigheid bij te brengen en het keizerlijke hof te herinneren aan de oproep van het evangelie. Dit gaat te ver voor zijn vijanden, die tegen hem samenspannen en hem in 404 naar Armenië verbannen. Hij verblijft daar drie jaar onder huisarrest. Maar zijn briefwisselingen en de grote stroom bezoekers, waaronder velen uit Antiochië, brengen onrust teweeg bij de gevestigde macht, die hem uiteindelijk nog verder wegvoert, naar de oevers van de Zwarte Zee. Na de lange voetreis is hij uitgeput en bereidt zich in Comana voor op zijn dood. In het wit gekleed ontvangt hij de eucharistie, bidt voor degenen die hem omringen en geeft de geest, terwijl hij zegt: "Aan God komt alle eer toe."

Johannes Chrysostomus heeft ons veel nagelaten. De bron van zijn nalatenschap brengt nog steeds stromen van fris en tintelend water voort. De vragen waarmee hij geworsteld heeft, zijn ons niet vreemd.

Johannes dreef niet mee met de stroom en de verwachtingen die anderen van hem hadden. Heel bewust maakte hij keuzes die alles te maken hadden met het geloof in Christus. Als leraar van de eucharistie benadrukte hij óók het 'sacrament van de broeder of zuster'. Gelovig en sacramenteel leven kan bij hem nooit losstaan van de band met medemensen; de armen in het bijzonder. Johannes Chrysostomus is en blijft actueel. Naar hem en de andere kerkvaders terugkeren betekent teruggaan naar de bronnen van de christelijke ervaring (!) om er de echtheid en de frisheid van te proeven.

Dolf Langerhuizen

Nieuw repertoire en de herontdekking van iets ouds

Er zijn in Nederland ruim honderd Byzantijnse koren. Ze zingen vaak het bekende 'grote' romantische repertoire van Russische componisten uit de 19^e en de 20^e eeuw. Dat wordt als typisch 'Russisch' ervaren, terwijl het de muziek is die het meest verwesterd is. Erg mooi voor concerten, maar naar Paul Baars' mening minder geschikt voor gebruik in de liturgie. Sinds de glasnost (= 'openheid') op het einde van de jaren '80 van de vorige eeuw worden in Rusland oudere vormen van kerkmuziek herontdekt, die vaak meer liturgisch en minstens zo mooi en interessant zijn. Ze zijn soms ook bruikbaar als harmonisaties bij Nederlandse vertalingen van de teksten van de orthodoxe liturgie. Paul Baars die behalve redactielid van Pokrof ook dirigent is van het Interparochieel Orthodox Koor (IPOK), vertelt hoe met dit nieuwe/oude repertoire in de kerkzang van zijn koor wordt omgegaan.

In principe ben ik geïnteresseerd in repertoire vanuit alle mogelijke orthodoxe tradities en in alle talen. En het is niet verkeerd die muziek te blijven gebruiken, al is het maar als vorm van gastvrijheid voor immigranten uit orthodoxe landen. Door mijn persoonlijke geschiedenis van de laatste twintig jaar in Pskov (Rusland) ben ik vooral thuis in de Russische zangtradities en in pogingen om die op Nederlandse vertalingen over te brengen. Want we leven toch in Nederland.

Eenstemmig

De oudste eigen vorm van Russische kerkmuziek is de zogeheten 'znamennij raspev' (12^e t/m 16^e eeuw). Daarin zit het woord 'znak', wat je kunt vertalen met 'teken' of 'neume'. Het is eenstemmige muziek, eventueel begeleid door een 'ison' (ligtoon of - met een Engelse term - drone). Er zijn vele varianten, soms heel eenvoudig, soms heel ingewikkeld. Verwantschap met Griekse en westerse muziek rond die periode (bv. Hildegard von Bingen) moet nog worden onderzocht. Znamennij is geen gregori-

Verheug U, Maagd . . . Klein znamennij, L. 4 - Smirnov
(bew. Paul Baars)

Ver-heug U, Maagd, die God ge - baard hebt,
hoog-be-ge-na-dig-de Ma-ri-a, de Heer is met U.
Ge-ze-gend zijt Gij on-der de vrouwen en gezegend is de
vrucht van Uw schoot, want uit U is ge-bo-ren de
Ver - los - ser on - zer zie - - len.

'Verheug U, Maagd', obichod (en niet 'Klein znamennij' zoals foutief vermeld staat), Nederlandstalig, bewerking Paul Baars. De muziek bij dit artikel is afkomstig van www.orthodoxekerk.org, aanklinken: Koor (IPOK).

aans. De tonaliteit en de tekstbehandeling zijn anders. Maar vanuit mijn vroegere ervaring met het gregoriaans ben ik er mogelijk wel meer gevoelig voor. Er was tot voor kort één orthodoxe parochie in Pskov die het praktiseerde: de parochie van Johannes de Voorloper van icoonschilder vader Andrej Davidov. Het was voor mij een bijzondere ervaring dat als kerk-ganger en als zanger in het koor mee te mogen maken: uiterst meditatief en geconcentreerd. Heel de parochie zong trouwens mee. Alleen moeilijkere wisselende gezangen zong het koor alleen. De kerk van deze parochie is gebouwd rond 1120 en daarmee één van de oudste kerkgebouwen van Rusland. Je voelt dat de muziek

past bij de oude architectuur. De grote negentiende-eeuwse romantische traditie zou in zo'n kleine oude kerk misstaan. Ook de monniken van de skite van icoonschilder archimandriet Zinon (Theodor) in het dorp Zversdónj bij Pskov gebruiken znamennij, waarbij men dankbaar gebruik maakt van de boeken die door het klooster van Chevetogne zijn uitgegeven. Ook de Oudgelovigen gebruiken het nog steeds, zolang er nog mensen leven die weten hoe het moet.

Creatief

Twee versies van de Goddelijke Liturgie in deze stijl zijn door Rima Prokopjeva, een dirigent in Pskov die vader Zinon helpt, voor mij overgeschreven in een modern notenbeeld. De eerste versie heeft James Chater, een Engelse orthodoxe kerkmusicus die lang in Nederland heeft gewoond, vierstemmig bewerkt voor bij een Nederlandse vertaling. De tweede versie wil ik gebruiken voor een éénstemmige liturgie in het Nederlands. Een andere bevriende Pskovse

dirigent, Sasha Zakrévskij, heeft een tweestemmig stuk uit een wat latere periode voor mij overgeschreven. Ook dat heeft Chater bewerkt, waarbij hij dicht bij het origineel is gebleven. Sasha heeft mij ook religieuze muziek gegeven uit zijn geboortestreek, het platteland van Wit-Rusland. Die muziek hoort bij de folklore rond huwelijken en rond kerkelijke feesten. In de Oekraïne en West-Rusland bestaat bijvoorbeeld rond Kerstmis de traditie van de 'koljádki'. Ik heb dat in Pskov ook meegemaakt. Na de liturgie propte het kerkkoor zich in twee auto's en gingen we de families van de koorleden langs om te zingen. Onder het communisme (vanaf 1917) was dat taboe. De folklore werd ontdaan van haar religieuze elementen. Nu leeft het weer. Een Paastropaar uit die sfeer heeft het IPOK met veel plezier ingestudeerd. Het is via het IPOK ook bij enkele parochies terechtgekomen. Het is leuk om zo als amateurzanger en -dirigent een bijdrage te leveren aan een creatief proces in Pskov en in Nederland.

Christos voskrese

Chris-tos vos-kre-se iz mert - - vych
smer-ti-ju, smer-ti-ju, smer-ti-ju,
smert' po-prav; i su-ščim vo gro-bech ži-
vot da-ro-vav, i su-ščim vo gro-
bech ži-vot da-ro-vav.

Gecorrd op het platteland
van Wit-Rusland. Bewerking
A. Zakrévskij (Pskov, 1994).

Plaatselijke initiatieven in Rusland

Op nationaal Russisch niveau heeft het ensemble 'Sírín' onder leiding van Andrej Kotov veel wetenschappelijk verantwoord werk verricht. Dit werk was voorbereid door expedities van etnologen en musicologen, die al vanaf de late Brezjnev-tijd in Rusland plaatsvonden. Ze bezochten het afgelegen platteland en registreerden daar wat oude mensen zongen. Vooral de Oudgelovigen hebben veel oude muzikale tradities bewaard, zowel in hun liturgie als daarbuiten ten behoeve van de opvoeding van hun kinderen. Zo is een rijke traditie van 'geestelijke liederen' (doechóvnije stichí) herontdekt.

Ook plaatselijk gebeurt soms onverwacht veel. In 2008 bezocht ik een folkloristisch festival in Pskov. Ik werd compleet verrast door het optreden van de groep 'Pleskáva', bestaande uit zes studenten van het Polytechnisch Instituut. Zij waren het platteland afgegaan en vertolkten de liederen die ze daar gevonden hadden. Ook hier was de inbreng van de Oudgelovigen groot. Je verwacht zulke zang niet tussen de meer populaire folkloristische liedjes als 'Katjoesja' en 'Nachten bij Moskou'. Ik maakte kennis met deze groep en kreeg een kopie van hun CD mee naar huis. Een lied daaruit heb ik thuis op het gehoor uitgewerkt en zingen we met het Russisch folklore-ensemble 'Tvoesjka' (Wilgje) uit het Rijk van Nijmegen.

*Paastroparion volgens de Wit-Russische volkstraditie,
bewerking Sasha Zakrévskij.*

Meerstemmige muziek

In de 16e eeuw ontwikkelt de Russische kerkmuziek zich verder en ontstaat de zogeheten 'Russische meerstemmigheid', een heel eigen vorm van muziek, die soms enige gelijkenis vertoont met vroege westerse renaissancemuziek. Deze Russische muziek is voor ons soms een moeilijk toegankelijke wereld, die in Nederland bekend is geworden door het optreden van het koor van Anatoli Grindenko op het Oude Muziekfestival in Utrecht. Je kunt dus een parallel zien met de belangstelling voor oude vormen van kerkmuziek bij ons. Mensen als Marcel Perez (Frankrijk) en Paul van Nevel (België) halen oude handschriften uit het stof vandaan. Ook in Servië, Roemenië en Bulgarije is er de laatste jaren veel belangstelling voor oude en folkloristische vormen van kerkmuziek, zowel bij wetenschappers als in kloosters. In Servië kun je denken aan de groep van Divna Ljubojević en aan de zanger Dragoslav Pavle Aksentijević, in Roemenië aan het ensemble 'Byzantion' uit Iași. En zij zijn lang niet de enigen. Het levert prachtige en interessante CD's op. Méér dan bij de kerkzang in Rusland valt bij deze muziek de verwantschap op met Griekenland, waarmee na de val van de Muur weer goede contacten zijn aangeknoopt.

In de 19e en 20e eeuw kende Rusland niet alleen 'grote', maar ook 'kleine' kerkmuziek: de zogeheten 'obichod', ofwel de eenvoudige parochie-melodieën. Het is vierstemmige muziek, die sterk beïnvloed is door de Duitse protestantse korale kerkmuziek. Muzikale acrobatiek is hier niet nodig. Het is eenvoudige warme muziek, die de beweging van de liturgie volgt zoals dat hoort. Veel orthodoxe parochies hier gebruiken

VERHEUG U, MAAGD

Znamenni

bewerkt door James Chater

Ver- heug U, Maagd die God ge -

baard hebt, hoog-be-ge-na-dig-de Ma-ri-a,

de Heer is met U.

Ge-zegend zijt Gij on-der de

vrouw-en, en ge-zegend is de vrucht

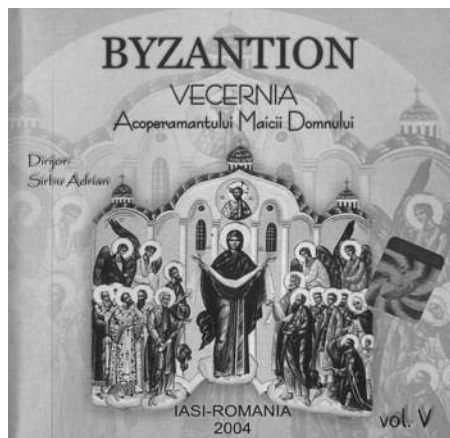
Eerste deel van 'Verheug U, Maagd', znamennij raspev, Nederlandstalig, tweestemmige bewerking James Chater.

het, zowel in het Kerkslavisch als in het Nederlands. De katholieke Byzantijnse koren houden vaak meer van het 'grote' repertoire.

Eigendom van de hele gemeenschap

Het is trouwens niet verboden nieuwe westerse composities te maken. Maar van mij hoeft niet alles voortdurend nieuw te zijn. En wat is nieuw? Nieuw kan ook zijn: het weer ontdekken van iets ouds. Als IPOK hebben we daar enige ruimte voor, omdat we niet aan een parochie gebonden zijn. Praktisch gezien is die ruimte beperkt: we repeteren maar één keer per maand. Het nieuwe/oude repertoire moet trouwens ook nog aanslaan bij het koor. Soms nemen ook de parochies iets van ons over. Soms slaat het dus aan en soms niet. Dat is goed. Want de liturgische muziek is niet het privé-eigendom van een dirigent, maar van het hele koor, of van de hele gemeenschap die de liturgie viert. Het moet hen, net als de iconen en de kerkelijke architectuur, helpen bij het bidden en hen niet hinderen.

Paul Baars

CD van de Roemeense zanggroep Byzantion, vespers van Pokroffest.

Een eerdere versie van dit artikel verscheen in het Jaarboek voor Orthodoxen 2008.

Athanasius van Alexandrië

De eeuwigheid van de Zoon

Door de theologen van Alexandrië werd, tot in de derde eeuw, de basis gelegd voor de christelijke theologie. Bij de Cappadocische Vaders (Gregorius van Nyssa, Basilius de Grote, Gregorius van Nazianze) in de volgende eeuw kwam deze tot verdere bloei. In de tussentijd voerde de Kerk strijd om de problemen rond de Drievuldigheid en het Christusmysterie. Athanasius van Alexandrië (295-373) was hier de felste en de vruchtbaarste schrijver, en had een belangrijke hand in de formuleringen van het Eerste Oecumenisch Concilie van Nicea in 325.

Wie de denkbeelden binnen de vroege theologie doorneemt, is wel eens verbaasd. Zó'n hoeveelheid vernuft om de godheid van Christus te bewijzen en de Drie-eenheid te definiëren. De stellingen die toen werden geformuleerd, maakten de christelijke leer tot wat zij is. Hoewel ze ver af staan van de beschouwingen die je nu in de parochiebladen leest, zijn er punten die intrigeren.

Het moderne Alexandrië, El-Iskandariyyah in Egypte, de stad waar Athanasius – tussen zijn reizen en verbanningen door – heeft geleefd en gewerkt. Van Athanasius' Alexandrië, de stad van de Oudheid, is niets meer over (Foto: L. van Leijssen).

Boeiende vragen

De rol die het antieke denken speelde..., werd dat alleen gebruikt voor een overtuigender apologie, of zijn er echt invloeden van bijvoorbeeld Plato? Hoe zit het met de zichtbaarheid van het goddelijke in de natuur? Is de mens in staat God te kennen buiten de Schriften om? Is de mens zelf in staat om tot zuivering te komen? En in verband hiermee: het probleem van het kwaad!

'Een kleine dwerg'

Athanasius wordt 'kerkvader' genoemd. Binnen de Rooms-katholieke Kerk is er nog een fijner onderscheid: kerkvaders zijn vrij van dwaling, leven in heiligheid en staan in tijd dicht bij de eerste christenen. Gezien die 'oudheid' plaatst men de kerkvaders tot in de 8^e eeuw, met Johannes van Damascus – wat de Griekse kerkvaders betreft – als laatste. Buiten de titel kerkvader is er de titel 'kerkleraar', die eveneens op Athanasius van toepassing is. Op de Orthodoxe kalen-

der (feest 18 januari) figureert hij als een van de Vaders en als aartsbisschop van Alexandrië.

Athanasius was klein en rossig bebaard, opvliegend en vurig, met een stem als kletterend metaal. "Nauwelijks een mens, maar een kleine dwerg", volgens keizer Julianus de Afvallige. Athanasius is vooral bekend door zijn optreden tijdens het concilie van Nicea. Keizer Constantijn had 1800 bisschoppen uit het hele rijk uitgenodigd, 318 afgevaardigden kwamen opdagen, en toen de keizer de conferentie plechtig had geopend, vlogen Arius met zijn volgelingen en de anti-arianen elkaar in de haren. Athanasius, die het concilie als diaken bijwoonde, verwoordde het anti-ariaanse standpunt: de Zoon is eeuwig, Christus is God. Athanasius heeft veel invloed gehad op de uiteindelijke formulering van de ons welbekende geloofsbelijdenis. Als patriarch van Alexandrië (vanaf 328) stierf hij op vijf-en-zeventigjarige leeftijd; de laatste zeven jaar van zijn leven waren vrij rustig. Daarvóór lag een leven van polemieken en strijd, met de arianen als grote tegenstanders. Hij was 46 jaar aartsbis-

schop geweest, was zes keer verbannen en had zestien keizers overleefd.

Tegen Arius

De moeilijkheden kwamen van de arianen, de ketters die de godheid van Christus ontkenden. De ene keizer liet zich erdoor beïnvloeden, de ander hield zich bij de orthodoxie. Door de verbanningen die Athanasius zich van deze of gene keizer moest laten welgevalen, kwam hij meer dan eens in de woestijn terecht, waar het volk zich over hem ontfermde, zodat hij rustig kon doorwerken aan zijn strijdschriften en feestredevoeringen. Zijn weerklank bij het volk was groot. Een poging, onder keizer Constantius II (regeerde 337-361), om hem af te zetten en uit zijn paleis te halen, liep uit op een belegering van de stad Alexandrië. Onder Constantius' broer en medekeizer Constantijn II (regeerde 337-340) was het zo ver gekomen dat Athanasius zich had moeten verdedigen tegen een beschuldiging van moord. De meest intrigerende tegenstander was natuurlijk de reeds genoemde Julia-

nus de Afvallige (regeerde 360-363), die een brede filosofische kennis had en betrekkelijk verdraagzaam was. Hij zag het christendom als een bijeenraapsel van elkaar bestrijdende sekten, die zelf wel voor hun ondergang zouden zorgen.

Julianus ergerde zich vooral aan het eigenmachtige optreden van Athanasius, en tenslotte vond hij dat hij een schadelijke invloed had. Athanasius verdween tussen de monniken van de Egyptische woestijn, en kwam terug onder Jovianus (regeerde 363-364), weer een orthodox christen.

Jovianus' opvolger in het Oosten, keizer Valens (regeerde 364-378), liet de arianen weer aan de macht komen en verbande in 367 de orthodoxe bisschoppen. Op 5 oktober van dat jaar verschoot Athanasius zich ergens in de stad. Na vier maanden mocht de orthodoxe geestelijkheid weer terugkeren en had Athanasius het voortaan rustig, tot aan zijn dood in 373.

Een symposium in Amsterdam

Het interuniversitair Centrum voor Patristisch Onderzoek (een

| Griekse icoon van de H. Athanasius.

gezamenlijk initiatief van de Faculteit der Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit te Amsterdam en de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg) organiseert in 2009 twee symposia over 'Werk en Actualiteit van Athanasius'. De eerste bijeenkomst heeft inmiddels plaatsgevonden, op 12 juni in de VU (Amsterdam). Op 11 december komt in Leiden een vervolg op dit symposium: 'Athanasius' doorwerking en actualiteit'.

12 Juni jl was een symposium met drie professoren en vier lezingen. Eerst hield prof.dr. Bram van de Beek ter opening een kort betoog, 'Athanasius' gezag in de systematische theologie'.

Belangrijkste spreker van de dag echter was prof.dr. Eginhard P. Meijering, auteur van 44 werken, waaronder een geschiedenis van het vroege Christendom, en op dat moment gasthoogleraar aan de VU. Aan het einde van de morgen en het begin van de middag sprak hij telkens een uur. Zijn betoog behelsde grotendeels de twee vroegste werken van Athanasius: de *Oratio tegen de Heidenen* en *Over de Incarnatie*. Het eerste werk richt zich vooral tegen de gnostici en mensen als Marcion en hun visie op het kwaad. In het algemeen kan Athanasius niet begrijpen waarom niet ieder redelijk mens de waarheid van God en de incarnatie terstond inziet. Er is alleen een goede God. Hij is vrij van afgunst, en misgunt de mens de genade niet. Dit is enigszins volgens de terminologie van Plato, volgens wie de chaos is geordend omdat de godheid goed is. Meijering ging in op de vier manieren waarop volgens Athanasius de mens tot godskennis kan komen:

1. in de eigen geest, omdat de mens is geschapen naar Gods beeld en gelijkenis,
2. kijkend naar de harmonie van tegenstellingen in deze wereld,
3. lezend in de Schrift, en
4. in de navolging van Christus, in wie God mens is geworden.

De godheid staat boven alle zijn en denken. Het klinkt platonisch, maar is toch anders: God staat boven al het geschapene en alle menselijke inbeelding, anders zou Christus niet één in wezen met de Vader kunnen zijn. Het kwaad was er niet vanaf het begin, als zou dit rechtstreeks voortgekomen zijn – zoals Marcion leert – uit de kwade schepper-God (demiurg) die niet de goede Vader van Jezus is. Nee, het kwaad is er pas vanaf en als gevolg van de zondeval van de mens.

De afgoderij, en daarmee de zonde van Adam,

bestaat hieruit dat de mens zich wendt tot het geschapene, de vele dingen. Maar de schepping is niet goddelijk. Ze bestaat uit delen die elkaar nodig hebben, en die dus niet goddelijk kunnen zijn. De schepping kan worden verklaard en is dus, alweer, niet goddelijk. Voor Athanasius geldt dat de natuurwetten het bestaan van de godheid bevestigen.

Het beeld Gods in ons is het bewijs dat de mens een ziel heeft: we kunnen kiezen tussen goed en kwaad, als het lichaam slaapt kunnen we dromen en blijft de ziel in beweging, en de mens kan over onstoffelijke dingen nadenken. De ziel beweegt zichzelf, en zal dat ook na de dood kunnen. De schepping geeft ook aanleiding om het christelijke verhaal met allerlei mythen te vergelijken. In de *Timaeus* van Plato wordt de chaos omgevormd tot kosmos, maar moet dit letterlijk of symbolisch worden opgevat? Was er ook een tijd van niet-zijn? Dan moet er ook een einde zijn aan alles, wat dan voor de platonistische christenen niet acceptabel is. De ziel, zelf sterfelijk, werd door de wil van God voor de dood behoed.

De Incarnatione Verbi wordt het eerste methodische tractaat over de leer van de verlossing genoemd. Ook hier weer de polemiek met Marcion, die zoals we zagen een kwaadwillende Schepper-god van het OT veronderstelt, een andere dan de door Jezus gepredikte God van liefde. God had de mens duidelijk gemaakt dat overtreding van Zijn gebod tot gevolg zou hebben dat Adam niet onsterfelijk zou zijn. Nu had God het erbij kunnen laten en zijn sanctie niet hebben kunnen uitvoeren, maar dan zou Hij als leugenaar worden gezien. Hij had de mens ook in de dood kunnen laten ondergaan; dan had Marcion alsnog gelijk gehad met zijn kwaadwillige Schepper-god. Maar God gaat een andere weg: door mens te worden herstelt Hij de mens en herstelt Hij de onsterfelijkheid. De ene God is betrouwbaar én liefdevol; Marcion heeft het nakijken.

Athanasius gaat in op allerlei vragen die over de kruisdood worden gesteld. De mens naar Gods beeld en gelijkenis (Gen 1: 27) – is dat geen overschatting van de mens? Waarom is de verlossing zo laat gekomen? Waarom op zo'n ingewikkelde manier? Waarom moest het Woord eerst worden 'bevuild' in de moederschoot? Waarom geen andere dood dan die aan het kruis? Waarom verrees Hij pas op de derde dag?

Er is opgemerkt dat Athanasius een grotere hekel had aan de arianen dan aan de heidenen. De heidenen treedt hij nog kalm tegemoet, hij

verbaast zich dat ze de waarheden van de menswording en verlossing niet terstond uit zichzelf inzien, maar hij wil ze wel rustig de vanzelfsprekendheden van het geloof uiteenzetten. De redes tegen de arianen zijn schuimbekkend. De moderne lezer neemt het allemaal wat verwonderd door en voelt zich enigszins verloren in een ijle wereld van woorden.

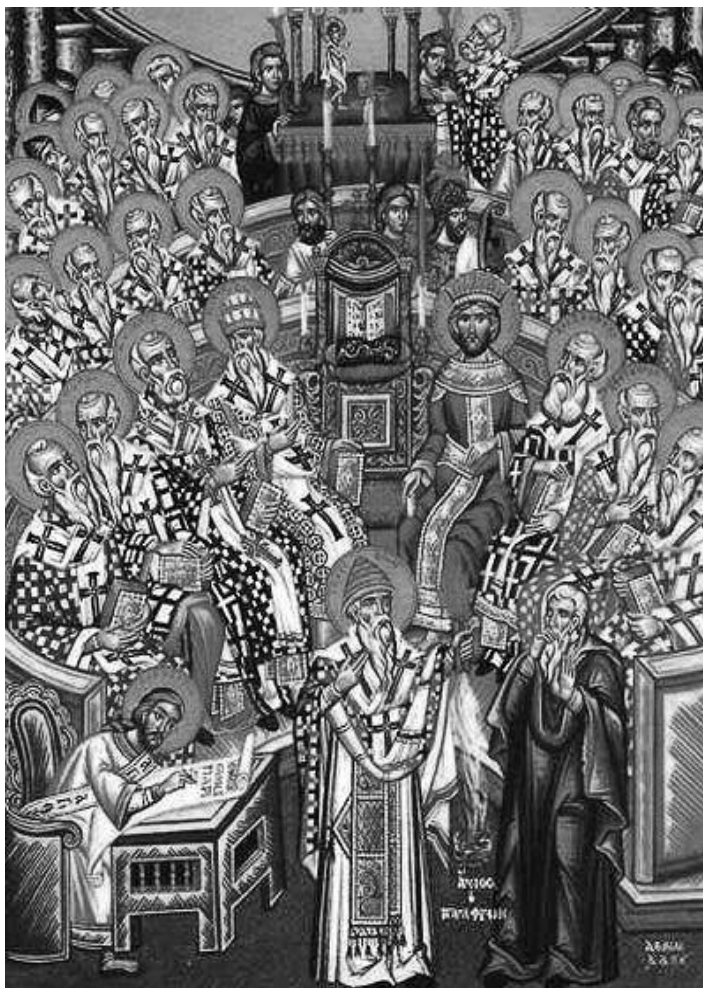
Verbazingwekkend zijn ook de bewijsvoeringen: uitspraken in het Oude Testament worden zodanig geïnterpreteerd dat ze het Nieuwe Testament en de dogma's van de Kerk voorspellen. Dit hoorde ook bij de theologie van o.a. de Alexandrijnse school.

Antonius

Aan het eind van de middag sprak prof. Paul van Geest in zijn voordracht 'Athanasius als mystagoog?' over de *vita* die Athanasius schreef over de woestijnheilige Antonius. Een vertaling van het heiligenleven verscheen enige jaren geleden bij Athenaeum-Polak & Van Genneep. (Athanasius van Alexandrië, *Verleidingen in de woestijn. Het leven van de heilige Antonius*; vertaald en toegelicht door V. Hunink, Amsterdam 2002). Het is een klassieke *vita*.

De opvoeding van Antonius wordt er verhaald, en zijn besluit om zijn leven een andere wending te geven. Hij geeft zijn bezittingen weg, zorgt voor onderdak voor zijn zusje en gaat twintig jaar in een grafkamer zitten, levend op water en brood, dat zijn vrienden hem om de zoveel tijd komen brengen. Contacten wenst hij niet. De mensen die hem willen benaderen, horen alleen het geraas van de demonen tegen wie de kluizenaar zijn strijd levert.

Een groot deel van de levensbeschrijving gaat over deze strijd. Na twintig jaar verlaat Antonius zijn kluis om anderen te onderrichten die zich tot het heremietenleven voelen aangetrokken. Een groot deel van zijn vermaningen betreft de strijd tegen de duivel. Ook bij de gevallen van ziekte en geestelijke verwarring die hij geneest,

Een latere Griekse icoon met het belangrijke Concilie van Nicea in 325 tegen het arianisme, waar de toen nog diaken Athanasius, secretaris van zijn bisschop, aanwezig was en een belangrijke rol speelde.

is de Boze sterk vertegenwoordigd. Altijd weer benadrukt hij: tegen degene die gelooft en zijn kracht van God krijgt, kan de duivel uit zichzelf niets.

Volgens Van Geest schreef Athanasius dit werk waarschijnlijk als 'mystagoog', met de bedoeling om een omvorming te bewerkstelligen, waardoor de leerlingen worden binnengeleid in de christelijke gemeenschap.

Dolf Bruinsma

KOPTEN EN MOSLIMS IN CONFLICT

Moslims en christenen zijn zaterdag 24 oktober jl. in het zuiden van Egypte met elkaar op de vuist gegaan. Aanleiding voor het geweld is de moord op een koptische christen wiens zoon een relatie met een moslima zou hebben. De vader, de kopt Henry Atallah, werd op 18 oktober in het zuidelijke dorp Attaleen in zijn auto doodgeschoten. Volgens de politie waren geruchten dat Atallah's zoon intieme foto's zou hebben genomen van zijn islamitische vriendin de aanleiding voor de moord. Vier familieleden van het meisje werden opgepakt op verdenking van betrokkenheid bij de moord. Toen bekend werd gemaakt dat het voorarrest van de verdachten zou worden verlengd, braken er zaterdag gevechten uit tussen moslims en christenen. Zo'n tien procent van de Egyptenaren bestaat uit koptische christenen, voor de rest is vrijwel iedereen moslim. De spanning tussen radicaliserende moslims en christenen in het land neemt toe. De meeste conflicten vinden plaats in dorpen waar de moderniteit en de traditie op elkaar botsen. Moslimextremisten slaan daar munt uit, uit jaloezie op christenen die het vaak economisch beter doen. (Bron: www.katholieknederland.nl)

BISSCHOPPENSYNODE OVER MIDDEN- OOSTEN

In september heeft de paus in Castel Gandolfo alle patriarchen van de oosterse katholieke kerken in audiëntie ontvangen. Bij deze gelegenheid heeft hij hen op de hoogte gebracht van zijn initiatief om volgend najaar een bijzondere bisschoppensynode over de situatie van de christenen in het

Midden-Oosten te organiseren in het Vaticaan. Deze is gepland voor oktober 2010. De Chal-deeuwse aartsbisschop van Kirkuk in Irak, mgr. Louis Sako, had de paus in januari 2009 al eerder tijdens een audiëntie om een dergelijke synode gevraagd. De situatie van de christenen in het Midden-Oosten wordt steeds nijpend. Honderdduizenden christenen uit het Midden-Oosten zijn al geëmigreerd. Tijdens zijn bezoek aan het Midden-Oosten in mei jl. riep de paus christenen op niet uit het gebied weg te trekken. Hij drong er toen bij de regeringen ook op aan te garanderen dat alle gelovigen hun godsdienstige plichten kunnen uitoefenen.

(Bron: www.rorate.nl)

ORTHODOXE KERK VERSUS ELTON JOHN

De Orthodoxe Kerk in Oekraïne (onder het patriarchaat Moskou), de grootste van de drie Oekraïense Orthodoxe Kerken, heeft fel uitgehaald naar de popzanger Elton John. Aanleiding? Elton John wil de 14 maanden

oude baby Lev uit Oekraïne adopteren. Dat is de kerk in het verkeerde keelgat geschoten omdat Elton John homoseksueel is en samenwoont met een man. Popzanger Elton John is 62 jaar. Zijn levenspartner, David Furnish, is 47 jaar. Volgens de Oekraïense wetgeving komen zij, vanwege hun leeftijd niet meer voor adoptie in aanmerking. Kinderen uit Oekraïne mogen alleen geadopteerd worden door personen die jonger zijn dan 45 jaar. Maar de kerk is er niet helemaal gerust op. Men is bang dat de puissant rijke Elton John met geld alle bezwaren af zal kopen. Daarom is de kerk in het geweer gekomen en heeft ze de zaak onder de nationale aandacht gebracht. In de hoop dat de autoriteiten het adoptieverzoek van Elton John definitief naar de prullenbak laten verhuizen. De kerk wijst homoseksualiteit af en vindt so wie so dat kinderen die geadopteerd worden, opgenomen moeten worden in een huwelijk tussen man en vrouw. (Bron: www.cip.nl)

Oosters christendom ~ Activiteitenagenda Nederland

Studieavond 'Het Woord in beeld en kleur. Iconen in de oosterse liturgie', door Paul Brenninkmeijer en Leo van Leijssen. Dinsdag 1 december 2009, 20 u in Johannes van Damascusgemeenschap, Sint-Cathrienkerk, Kruisbroedershof 2 te 's-Hertogenbosch. Toegang: **gratis**. Informatie en opgeven: **06 53622939**.

Cursus 'Spiritualiteit uit de christelijke Oriënt' door dr. Kees den Biesen, januari t/m april 2010 bij Hoger Onderwijs voor Ouderen (HOVO) te Amsterdam (**020-5985669**, www.onderwijscentrum.vu.nl), 's-Gravenhage (**070-4458900**), 's-Hertogenbosch (**013-4668119**, www.hovobrabant.nl) en Nijmegen (**024-3613083**, www.ru.nl/hovo). Informatie en opgeven via de genoemde tel.nrs en/of websites.

Katholieke Oosterse Liturgievieringen december 2009 - januari 2010

Amsterdam
Occohofje, Nieuwe
Keizersgracht 94

Delft
Oude Delft 18

's-Gravenhage
Huize Maria Ecclesiae,
Eisenhowerlaan 120
Raamweg 42, 2596 HN

Eindhoven
Eikenburg, Aalsterweg 289

Haarlem
Janstraat 41

's-Hertogenbosch
Catharinakerk,
Kruisbroederhof 4

Maastricht
Kapel Zorgcentrum Amby
Achter de Hoven 25, 6225 EK

Nijmegen (BG)
Dobbelmannweg 3,
tel. 024-3233503

Nijmegen (NBK)
Titus Brandsma-gedachteniskerk
(Jozefkerk), Keizer Karelplein

Rotterdam
Eendrachtskapel,
Eendrachtstraat 95, 3012XH

Tilburg
Kapel verzorgingscentrum
St. Jozefzorg,
Kruisvaarderstraat 32

Utrecht (BG)
Kapel Zorgcentrum West,
ingang Kanaalstraat 197

Amsterdam (Byzantijnse
Gemeenschap)
Zondag 13 december, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Vrijdag 25 december, 10 u:
Godelijke Liturgie.

Alle diensten van de Byzantijnse
Gemeenschappen (BG) in het land
zijn onder voorbehoud. Voor verde-
re informatie: www.pokrof.nl of
het desbetreffende secretariaat.

Delft (BG)
Zondag 13 december, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Zondag 10 januari, 10 u:
Godelijke Liturgie.

Eindhoven (BG)
Zondag 6 december, 11 u:
Godelijke Liturgie.
Zaterdag 26 december, Tweede
Kerstdag, Synaxis van de H.
Moeder Gods, 11 u: Godelijke
Liturgie.

's-Gravenhage (BG)
Zaterdag 19 december, 9.30 u:
Godelijke Liturgie.
Donderdag 24 december,
Kerstavond, 19 u: Completen,
Metten, Laudan en Godelijke
Liturgie.
Vrijdag 1 januari, 11 u:
Godelijke Liturgie.
Woensdag 6 januari, 10 u:
Godelijke Liturgie van de Doop
des Heren.
Zaterdag 16 januari, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Zaterdag 23 januari, 19 u:
Vespers.
Zondag 24 januari, 10 u:
Godelijke Liturgie.

Haarlem (BG)
Zaterdag 9 januari, 19.30 u:
Godelijke Liturgie.

Heeswijk (Utrechts
Byzantijnse Koor)
Zondag 31 januari, 10.30 u:
Godelijke Liturgie in Abdij van
Berne-Heeswijk, Abdijstraat 49,
5473ZH.

's-Hertogenbosch: (Johannes
van Damascusgemeenschap)
Iedere zondag 10.15 uur: Godelijke
Liturgie; soms bij afwezigheid van
een priester Metten i.p.v.
Godelijke Liturgie.
Bijzondere diensten:
Zondag 6 december, viering van
het feest van Johannes van
Damascus, patroon van de
gemeenschap, 10.15 u:
Godelijke Liturgie met mede-
werking van het koor 'Angelskij
Sobor' uit Gent (B) o.l.v. ir
Christine van Laere.
Voorafgaand aan Liturgie ico-
nenwijding. Na de liturgie gezel-
lig samenzijn vanwege het
patroonsfeest.
Zondag 13 december, Zondag
van de Voorouders des Heren,
10.15 u: Godelijke Liturgie.
Zondag 20 december, Zondag
voor de Geboorte des Heren,
Zondag van de heiligen van het

Oude Verbond, 10.15 u:
Mettendienst.
Vrijdag 25 december, Geboorte
des Heren (Kerstmis), Eerste
Kerstdag 's ochtends 10.15 u:
Lofzangen van de Metten,
gevolgd door de plechtige
Liturgie van Kerstmis. Na de
Liturgie een feestelijke kop cho-
cola of koffie met kerstgebak.
Wie wat lekkers mee wil bren-
gen is van harte uitgenodigd dit
te doen.
Zaterdag 26 december, Tweede
Kerstdag, Synaxis van de
Moeder Gods: *geén Liturgie!*
Zondag 27 december, Zondag na
Kerstmis, Gedachtenis van
Jozef, Jacobus de Broeder des
Heren en David, 10.15 u:
Godelijke Liturgie.
Vrijdag 1 januari 2010,
Nieuwjaarsdag: *geén Liturgie!*
Zondag 3 januari, viering van de
Verschijning des Heren (Doop
van Jezus in de Jordaan), 10.15
u: Godelijke Liturgie, gevolgd
door de Grote Waterwijding. Op
het einde wordt de Basiliuskoek
gezegend ter gedachtenis van de
kerkvader Basilius de Grote,
wiens feest op 1 januari valt.
Zondag 10 januari 2009, Zondag
na de Verschijning des Heren,
10.15 u: Godelijke Liturgie.
Zondag 17 januari,
Driëndertigste Zondag na
Pinksteren, Zacheüs zondag,
10.15 u: Godelijke Liturgie, met
bijzondere aandacht voor de
Week van het Gebed voor de
Eenheid van de Christenen.
Zondag 24 januari, Zondag van
de Tollenaar en de Farizeeër
(begin Voorvasten), 10.15 u:
Godelijke Liturgie.
Zondag 31 januari, Zondag van
de Verloren Zoon, 10.15 u:
Godelijke Liturgie.
Voor informatie over de diensten:
www.byzantijnsekapel.nl en mev.
Wem Timmermans (tel. 06-
5362293) of mev. Myrjam Corsten
(tel. 073-6148508).

Maastricht (BG)
Zondag 20 december, Zondag
van de Heiligen van het Oude
Verbond, 10 u: Godelijke
Liturgie.
Zondag 17 januari, 10 u:
Godelijke Liturgie.

Nijmegen (BG)
Donderdag 24 december,
Kerstavond, 19 u: Godelijke
Liturgie.
Zaterdag 23 januari, 19 u:
Godelijke Liturgie.

Nijmegen: (Nijmeegs
Byzantijns Koor)
Zaterdag 13 december, Viering
van de 28' Zondag na Pinksteren
- Voorouders van de Heer, 19 u:

Godelijke Liturgie.
Zaterdag 19 december, 19 u:
Vespers voor Kerstmis.
Zaterdag 9 januari, Viering van
de Zondag na de Verschijning
des Heren, 19 u: Godelijke
Liturgie.
Voor informatie over Nijmeegs
Byzantijns Koor:
j.vanderpost@planet.nl; op
Internet: www.hetnbnk.nl

Rotterdam (BG)
Zondag 6 december, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Zondag 3 januari, 10.15 u:
Godelijke Liturgie.

Rosendaal (BG)
Zondag 31 januari, 14 u:
Godelijke Liturgie, in O. L.
Vrouweparochie, Kade 23.

Teteringen: (Utrechts
Byzantijns Koor)
Zondag 24 januari, 10.30 u:
Godelijke Liturgie in H.
Willibrorduskerk, Kerkstraat 1,
4847 RM
Voor informatie:
www.utrechtsbyzantijnskoor.nl

Tilburg: (Tilburgs Byzantijns
Koor)
Zondag 13 december, 10 u:
Godelijke Liturgie.
In principe iedere 2e zondag van de
maand (behalve gedurende de
zomervakantie), 10 u: Godelijke
Liturgie. Voor actuele informatie
zie:
www.tilburgsbyzantijnskoor.nl

Utrecht (BG)
Zondag 20 december, Zondag
van de Heiligen van het Oude
Verbond, 10 u: Godelijke
Liturgie.
Zaterdag 26 december, Tweede
Kerstdag, Synaxis van de H.
Moeder Gods, 10 u: Godelijke
Liturgie.
Woensdag 6 januari, Doop des
Heren, 10.30 u: Godelijke
Liturgie en Grote Waterwijding.
Zondag 17 januari,
Zacheüs zondag, 10.30 u:
Godelijke Liturgie.
Gedachtenis van de H. Antonius
de Grote en gedachtenis van alle
overledenen van de gemeen-
schap.

De illustraties op de omslag:

Voorzijde: Christus-icoon
met tekst 'Komt allen die
vermoeid zijn en ik zal u rust
geven' (vgl Mt 11, 28),
hedendaags.
Achterzijde: Icoon van de
Moeder Gods met Kind,
idem (Iconen en foto's: P.
Brenninkmeijer).

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

